

רח' המ"ג 5 ירושלים
www.erezhemdah.org
halachapsuka@erezhemdah.org

פסקי דין אקטואליים
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 51, כ בכסליו תשס"ט

השבוע אנו שבים לעסוק בענייני שכירות פועלים. פסק הדין הראשון בגליון נכתב ע"י הרב אברהם שיראזי. הרב שיראזי הוא חבר בית הדין לממונות שעל יד בית הכנסת הספרדי 'זכור לדוד', נתניה. פסק דין זה פורסם בתוך ספר שכתב הרב ויצא לאור בימים אלו. הספר נקרא 'מהלכי משפט' ומכיל פסקי דין והלכות בחושן משפט ואבן העזר. פסקי הדין בספר מפורטים ומרשימים עד מאוד, ואנו מקווים שנביא רבים מהם במסגרת 'הלכה פסוקה'. השבוע התקיים באוניברסיטת בר אילן כנס שכותרתו 'בתי הדין לממונות - מחזון למציאות'. הכנס אורגן בשיתוף פעולה בין הקליניקה למשפט עברי שבפקולטה למשפטים באוני' בר אילן, ומכון 'ארץ חמדה'. הקליניקה פועלת תוך שיתוף פעולה עם פורום בתי הדין לממונות (www.fbdin.org.il). הפורום מאגד את בית הדין 'משפט והלכה בישראל' שעל יד מכון ארץ חמדה, רשת בתי הדין לממונות גזית, ובתי הדין של הרב רצון ערוסי. בתי דין אלו מנסים להציג דרך חדשה לדין תורה בארץ, דרך שתביא, כך הם מקווים, לעידוד הפנייה לדין תורה.

הכנס היה הזדמנות לאנשי העולם האקדמי, בפקולטה למשפטים, ובדגש על אנשי המשפט העברי, להכיר את התופעה של בתי הדין האלו. רשמים מהכנס ניתן לקרוא [כאן](#).

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org

בקרו באתר הלכה פסוקה HalachaPsuka.googlepages.com

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: **"משפט והלכה בישראל"**

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. פיטורין עקב סירוב לעבוד בחול המועד / הרב אברהם שיראזי

- א. תשלום פיצויי פיטורין הוא מנהג המדינה, ובמקום שלפי החוק יש לשלם פיצויים אלה, כן הדין.
- ב. נחלקו מחבר השולחן ערוך והרמ"א אם מותר לפועל לעסוק במלאכת דבר האבד של בעל הבית בחולו של מועד ולקבל על כך שכר. ונחלקו האחרונים אם איום בפיטורין הופך את מלאכת הפועל לדבר האבד מבחינתו.
- ג. למרות האמור בסעיף הקודם, לכולי עלמא אין המעסיק יכול לכפות את העובד לעבוד בעבורו בחול המועד.

2. תביעה לאכיפת הסכם עבודה / הרב יהודה פריס

- א. עמותה ציבורית שהתחייבה להעסיק פועל או קבלן אינה יכולה לחזור בה מהתחייבותה, אף שלא נעשה על כך קניין.
- ב. חתימה על חוזה שלא נעשתה מתוך כוונת התחייבות, אינה מחייבת.
- ג. התחייבות לקיים עסקה שנעשה עליה קניין כאשר לא סוכמו פרטים מהותיים בעסקה, מהווה אומדנא דמוכח שלא הייתה גמירות דעת, ולקניין אין תוקף.

3. הפסקת עבודה באמצע שנת לימודים בהעדר הסכם עבודה / הרב יועזר אריאל

- א. החותם על שטר מחויב לכל הכתוב בו, אף שלא הבין את משמעותו.
- ב. למרות האמור בסעיף א, במידה שכותב השטר הטעה את החותם, אין חתימתו מחייבת.
- ג. אדם שעשה עבודה בעבור חברו בלא שהוסכם עליה מראש, זכאי לתשלום בגין ההנאה שגרם לחברו. אולם, אין דינו כשכיר, ולכן אינו זכאי להטבות הקבועות בחוק ביחס לשכירים, כגון פיצויי פיטורין. הוא הדין כששליחו של בעל הבית חרג בסיכומיו עם הפועל מסמכותו.
- ד. במקרה של איחור בתשלום, נחלקו הפוסקים אם ניתן לחייב בהפרשי הצמדה. על כן, יש לחייב בסכום חלקי בתורת פשרה.

הרב אברהם שיראזי, בית הדין שעל יד בית הכנסת זכור לדוד נתניה
מהלכי משפט, כרך א עמ' 396-404

פיטורין עקב סירוב לעבוד בחול המועד

תיאור המקרה

התובע עבד כשכיר במעבדה של הנתבע. עקב נסיבות מסוימות, נוצר עומס במעבדה והנתבע דרש מעובדיו לבוא לעבודה גם בחול המועד. התובע, שהוא אדם דתי, סירב לעבוד בחול המועד. הנתבע קרא לתובע לשיחה, ובמהלכה הודיע לתובע כי הוא מפוטר. שיחה זו הוקלטה על ידי התובע והוצגה בפני בית הדין, הנתבע לא הכחיש אותה.

טענות התובע

התובע טוען שכיוון שהוא פוטר מעבודתו, מגיעים לו פיצויי פיטורין. כיוון שעבד שנתיים וחצי, מגיעים לו פיצויים בסך שטר שני חודשי עבודה וחצי.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, שכיוון שהתובע היה אמור לעבוד בחול המועד, כדי למנוע נזק למעבדה, הרי אלו פיטורין מוצדקים, ולכן אין מקום לתביעת פיצויי פיטורין.

פסק הדין

בית הדין קבע שמן הדין חייב הנתבע לשלם את מלוא פיצויי הפיטורין. עם זאת, במסגרת פשרה שנעשתה בהסכמת שני הצדדים שהם מיוודדים, חייב בית הדין את הנתבע רק במחצית הסכום.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

א. האם יש מקום לתביעת פיצויי פיטורין בהלכה?

ג. האם בנדון דידן היו הפיטורין מוצדקים?

א. חיוב פיצויי פיטורין

בית הדין אימץ את עמדת בית הדין אזורי (פד"ר כרך ד עמ' 126), הקובע שיש לחייב פיצויי פיטורין, כיוון שזה מנהג המדינה, ומדובר במנהג ראוי. הסיבה לכך שזהו מנהג ראוי היא על פי דבריו של ספר החינוך (מצוה תפב) הדין במצוות הענקה לעבד עברי:

לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידנו לחרות ולא נשלחנו בידים ריקניות, ועל זה נאמר: "העניק

תעניק לו מצאנך ומגרנדך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו..." ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף

לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם.

ולכן, אם אכן יתברר שהפיטורין נעשו שלא מסיבה מוצדקת, יש לחייב לשלם פיצויי פיטורין.

ב. היתר הפיטורין בנדון דידן

כידוע, על פי ההלכה אסור לעבוד בחול המועד. נחלקו הראשונים אם איסור זה הוא מן התורה או מדרבנן. לדעת הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ז הלכה א) איסור זה או מדרבנן "כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהם קדושה כלל". לעומת זאת, התוספות (מועד קטן יח. ד"ה חולו של מועד) כותבים שזהו איסור דאורייתא, שחכמים הגדירו את פרטיו. כדעת התוספות סובר גם הרא"ש (מועד קטן פרק א סימן א).

השולחן ערוך (אורח חיים סימן תקמב סעיף א) פוסק:

אפילו מלאכות המותרות אינם מותרות לעשותן אלא לעצמו או לאחרים בחנם; אבל בשכר, אסור.

דהיינו, שאף שמלאכת דבר האבד למשל, הותרה ביום טוב, היתר זה אינו אלא בחינם, כגון כשאדם עושה לעצמו או כטובה לאחרים. אבל ליטול שכר - אסור. בסעיף ב מרחיב השולחן ערוך את ההיתר, לגבי פועל עני:

כל מלאכה מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל, כדי שישתכר וירויח.

מהלכה זו נראה, שזוהי תקנה לטובת הפועל העני ותלויה בהחלטתו – ירצה, יעבוד לפרנסתו; לא ירצה, ינוח בחול המועד. אולם, אין בכוחה של תקנה זו כדי לכפות את הפועל לעבוד בחול המועד, כאשר אין רצונו בכך.

הרמ"א (שם סעיף א) חולק על הנחתו העקרונית של המחבר:

ודבר האבד מותר לעשות אפילו בשכר קצוב.

דהיינו, לדעת הרמ"א מותר לפועל לעשות מלאכת דבר האבד גם אם הוא נוטל שכר על כך. בית הדין ביאר את דברי הרמ"א על פי דרכו של הגר"א במקום: כשם שלבעל הבית מותר להעסיק פועל בחול המועד אף שלא במלאכת דבר האבד, משום תקנת הפועל, דהיינו כשהפועל עני, כך הותר גם לפועל שאינו עני לעסוק בשכר במלאכת דבר האבד, לתקנת בעל הבית, משום שבעל הבית יתקשה מן הסתם למצוא פועלים בחינם. נוסף על כך, נחלקו הפוסקים אם מותר לפועל לעבוד בחול המועד כאשר בעל הבית מאיים בפיטוריו: לדעת החיי אדם (כלל קו סעיף יב) אין זה בכלל דבר האבד, ואין להתיר לפועל לעבוד בחול המועד מחמת איום זה. אולם, בשבט הלוי (חלק אורח חיים סימן קפג) כתב שגם זה בכלל מלאכת דבר האבד, וכן היא דעת הרב עובדיה יוסף (תשובה בכתב יד, הובאה בילקוט יוסף הלכות חול המועד, הגהות אות מג).

עם זאת, כל הדיון הזה הוא אך ורק בזכותו של הפועל להחליט לעבוד בחולו של מועד גם במקום שיש בזה משום מלאכה. אולם, כאמור לעיל, אין כאן היתר לבעל הבית לחייב את הפועל לעבוד בחול המועד. ולכן, בנדון דידן, דרישתו של הנתבע מהתובע לעבוד בחול המועד איננה דרישה לגיטימית אף אם היה ברור שמחמת בעיה זו יפסיד הנתבע, וממילא פיטורי התובע על רקע דרישה זו אינם פיטורין מוצדקים.

הרב יהודה פריס, בית דין לממונות מעלה אדומים
תחומין כד, עמ' 84-90

תביעה לאכיפת הסכם עבודה

תיאור המקרה

הנתבעת היא מנהלת גן ילדים. התובע הוא הורה של אחד מילדי הגן, המשמש גם כקבלן בנייה. במהלך אסיפת הורים סיפרה הנתבעת שהעירייה הקצתה לעמותה קרקע למבנה חדש בעבור הגן, ועקב אי ניצול הקרקע בזמן, בוטלה ההקצאה. התובע הציע לראשי העמותה להשתדל בעירייה כך שתקופת ההקצאה של הקרקע תוארך. התובע אכן השתדל אצל העירייה, וההקצאה של המגרש הוארכה.

התביעה

התובע טוען, כי הוסכם בינו לבין העמותה, שאם יצליח להאריך את תקופת ההקצאה בעבור העמותה, הוא יתמנה כקבלן ומנהל העבודה, ויופקד בידו פרויקט הבנייה. כראיה לקיומו של הסכם זה הציג התובע מכתב, בו נאמר כי העמותה רואה בו את מנהל הפרויקט. הוא תובע מהנתבעת לעמוד בהסכם, ולהעסיקו כקבלן.

תשובת הנתבעת

הנתבעת טוענת, שהתובע התנדב לעזור לעמותה של הגן שבו בנו לומד. מעולם לא הוסכם בינה ובין התובע על כך שיהיה קבלן הפרויקט ומנהלו. לגבי המכתב, הנתבעת טוענת שהתובע אמר לה שהוא זקוק למכתב על מנת לפעול מול העירייה, כי בשביל הגורמים השונים בעירייה הוא צריך להיראות כמועסק מבחינה פורמלית. היא ציינה שהתובע הוא שהכתיב את הנוסח, כיוון שיש לה קשיים בשפה העברית.

פסק הדין

הנתבעת אינה צריכה להעסיק את התובע כקבלן ומנהל הפרויקט. עם זאת, הנתבעת צריכה לשלם על ההשתדלויות שעשה התובע בעבורה בעירייה.

הנימוקים:

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם ישנו הסכם מחייב בין התובע לנתבעת מכוח תחילת עבודה?
- ב. האם הנתבעת צריכה לשלם בגין ההשתדלות של התובע בעירייה?

א. קיומו של הסכם עבודה בנדון דידן

לכאורה, יש מקום לומר שקיים הסכם בנדון דידן בין התובע לנתבעת, מכוח שלושה נימוקים:
א. תחילת עבודה – בניגוד לשאר ענייני מקח וממכר, בדיני פועלים עצם הדיבור בין הפועל למעסיק, יחד עם תחילת העבודה, מהווים קניין גמור והסכם מחייב. לכאורה, בנדון דידן התובע אכן התחיל בעבודה, שהרי הוא התחיל בהשתדלות בעירייה.

ב. קניין שטר – יש מקום לדון אם המכתב שנמסר ביד התובע הוא כקניין שטר, שהפתחי תשובה (חושן משפט סימן שלג סק"א) כותב שהוא מחייב.
ג. התחייבות של ציבור – בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רד סעיף ט) נפסק:

יש מי שאומר שאם רבים אמרו לאדם אחד ליתן לו מתנה, אינם יכולים לחזור בהם, אפילו אם היא מתנה מרובה.

על פי דברים אלו כתב רבי עקיבא איגר (גליון חושן משפט תחילת סימן שלג) שגם לגבי קנייני פועלים, אם ציבור התחייב להעסיק פועל, אין צורך בקניין. אמנם, מנתיבות המשפט (סימן שלג סק"א) נראה שהרבים אינם יכולים לחזור רק במקום שיש לומר שהתחייבות היא נדר. לעמותה יש מעמד של 'ציבור' ולכן יש מקום לומר שהבטחה בעל פה של העמותה, היא התחייבות לכל דבר.
עם זאת, בית הדין דחה את כל הטענות הנ"ל.

ביחס לתחילת העבודה בית הדין ציין שמקובל שמנהלי פרויקטים נפגשים עם גורמים שונים בטרם שהם מקבלים את הפרויקט בפועל. פגישות אלו הן השתדלות מקובלת, הנעשית במטרה להבטיח את תפקידו של אדם כמנהל הפרויקט, ואינן חלק מעבודתו כמנהל הפרויקט. על כן, ההשתדלות בעירייה אינה יכולה להיחשב כתחילת עבודה.

לגבי המכתב, אין לומר שהוא קניין שטר. שכן, תפקידו של המכתב לא היה לחזק את ההסכם בין התובע והנתבע, שהוא עניינו של שטר קניין, אלא לשמש ראיה כלפי גורמים אחרים על ההסכם הקיים כבר בין התובע לנתבע. זהו שטר ראיה ולא שטר קניין. ולכן, אם ייקבע כי לא היה כאן הסכם מחייב, הרי שהמכתב אינו יכול ליצור אותו.

גם אין לומר שהמכתב משמש ראיה לכך שכבר נעשה הסכם. אף שבשולחן ערוך (חושן משפט סימן מה סעיף ג) נאמר שהחותם על שטר ללא קריאתו, השטר מחייב אותו, בנדון דידן אין לומר שהמכתב משמש כהודאה של הנתבעת על קיומו של ההסכם. שכן, על פי טענתה של הנתבעת המשמעות של המכתב הוסברה לה על ידי התובע בעצמו, והובהר שהמכתב הוא רק אישור 'פיקטיבי' שנועד לקידום העניינים בעירייה. במקרה שבו החותם הסתמך על ההסבר שהסביר לו כותב השטר, ברור שאין החותם מתחייב ליותר ממה שהוסבר לו.

לגבי שאלת ההתחייבות של העמותה בתורת 'ציבור', בית הדין ציין שלמנהלת של גן הילדים אין סמכות לקבוע מי יהיה מנהל הפרויקט. נמצא שגם אם הייתה הבטחה כזו, זו הבטחה פרטית של המנהלת, שלא על דעת ה'ציבור'.

מעבר לכל הקביעות הנ"ל, בית הדין קבע שבנדון דידן, אפילו אם היה קניין גמור, עדיין הייתה הנתבעת יכולה לחזור בה. שכן, לגבי ניהול פרויקט רחב כגון זה שבנדון דידן, מקובל מאוד לחתום על חוזה מפורט, המסדיר פרטים מהותיים רבים כמו שכרו של מנהל הפרויקט, כיסוי הוצאותיו וכן הלאה.
עצם הנוהג לסכם את כל הפרטים האלו בחוזה לאחר משא ומתן הרי הוא אומדנא דמוכח כי כל הקניינים או ההסכמים שנעשו בתחילת ההתקשרות אינם מחייבים. זאת על פי האמור בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רט סעיף ב):

האומר לחבירו: כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב, ואין זה אלא כמשחק בקוביא; וכן כל כיוצא בזה.

דהיינו, שכל מקום שבו יש אומדנא שלא סמכה דעתם של הצדדים על הקניין, אין הקניין מחייב.

ב. תשלום שכר על השתדלותו של התובע

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שעה סעיף ד) נפסק:

יורד לשדה חבירו ברשות, אפילו נטע שדה שאינה עשויה ליטע, שמין לו וידו על העליונה, שאם היתה ההוצאה יתירה על השבח נוטל ההוצאה; ואם השבח יתירה על ההוצאה, נוטל השבח. להשתדלויות של התובע בעירייה יש כעיקרון מעמד של 'יורד ברשות', ולכן אם ישנה הנאה ממשית שנגרמה לנתבעת, הרי היא חייבת לשלם עבורה. ואמנם, הנתבעת טוענת שהתובע עבד בהתנדבות. לגבי טענה זו כתב הרמ"א (חושן משפט סימן רסד סעיף ד):

כן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתך, אלא צריך ליתן לו שכרו.

קל וחומר שלא תתקבל טענת מעסיק, שחשב שהפועל יעשה בהתנדבות, במקום שהפועל עשה על פי בקשתו של המעסיק. יש לציין כי עצם העובדה שהתובע הוא אב לאחד מילדי הגן, אינו מהווה ראייה שעשה על דעת מתנה או התנדבות.

הרב יועזר אריאל

תחומין כד, עמ' 77-83

הפסקת עבודה באמצע שנת לימודים בהעדר הסכם עבודה

תיאור המקרה

התובע הועסק על ידי עמותה להפצת תורה, שהיא הנתבעת, כראש כולל לבעלי בתים. סוכם בינו לבין נציג הנתבעת, ששכרו יהיה מבוסס על תחשיב של 30 ₪ לשעת עבודה – 15 שעות בשבוע. בנוסף, 60 ₪ ליום בעבור נסיעות. בפועל, נקבע כי שכרו יהיה 3,000 ₪ בחודש באופן קבוע. עם זאת, הוסכם כי היות שהנתבעת מקבלת תקציבים ממשרד החינוך, שכרו של התובע מותנה בהגעת התקציבים ממשרד החינוך.

לאחר מספר חודשים, שבהם קיבל התובע שכר חלקי בלבד, הוא חתם על טופס שבו נכתב כי הוא מודע לכך שמועד תשלום שכרו וסכום התשלום מותנים בהגעת התקציבים ממשרד החינוך. בפועל, משרד החינוך תקצב את השכירים של העמותה על פי חישוב של 8 ₪ לשעה.

לאחר שבמשך תקופה ארוכה לא קיבל התובע את שכרו המלא, הוא הפסיק את עבודתו. סה"כ עבד התובע 15 חודשים.

התביעה

התובע טוען כי מגיע לו כל השכר שסוכם – 3,000 ₪ בחודש X 15 חודשי עבודה. כמו כן, הוא תובע את הפרשי הצמדה למדד על השכר. נוסף על כך, טוען התובע כי היות שהוא נאלץ לסיים את עבודתו באמצע שנת הלימודים, יש לשלם את שכרו עד תום שנת הלימודים, כמקובל אצל עובדי הוראה.

תשובת הנתבעת

הנתבעת טוענת, שמעולם לא היה בכוונתה להתחייב לשלם יותר מהתקציב שהגיע ממשרד החינוך. התובע היה מודע לכך, לטענתה, כפי שעולה מתוך הטופס שחתם עליו. גם אם שכרו של התובע נובע ממה שסוכם עם נציג הנתבעת, הרי שנציג זה מעל בתפקידו מנקודת מבטה של הנתבעת, ולכן אין לה מחויבות לעמוד בסיכום זה. לכל היותר, יכול התובע לתבוע ישירות את נציג הנתבעת.

פסק הדין

על הנתבעת להשלים את שכרו המלא של התובע בעבור 15 חודשי עבודה, בניכוי מה ששולם לו, אך אינה צריכה לשלם על הזמן שעד תום שנת הלימודים. לשכר יש להוסיף הצמדה בסך 4%.

הנימוקים:

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם התובע יכול לתבוע את שכרו מהנתבעת?
- ב. האם התובע זכאי לשכר עד תום שנת הלימודים?
- ג. האם התובע זכאי לתשלום הפרשי הצמדה?

א. מעמדו של ההסכם בין התובע לנציג הנתבעת

בית הדין קבע כי מרכיבי השכר שעל פיהם נקבע שכרו של התובע על ידי נציג העמותה מראים, שהשכר אינו תלוי בקריטריונים של משרד החינוך, שכן שכר זה גבוה בהרבה מהמקובל במשרד החינוך, וגם אין משלמים בעבור נסיעות.

לכאורה יש מקום לומר, שהעובדה שהתובע חתם על טופס בו הוא מסכים ששכרו יהיה תלוי בתקציב המגיע ממשרד החינוך, משמעו ויתור על ההסכם שהושג עם נציג הנתבעת. זאת על פי האמור בשולחן ערוך (חושן משפט סימן מה סעיף ג):

הודה בחתם ידו, ובשטר בגופן של גויים, והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו, מכל מקום מתחייב בכל מה שכתוב בו.

עם זאת, בית הדין קבע שבנדון דידן התובע חתם על הטופס, משום שהבין מנציג הנתבעת שטופס זה אינו משנה את ההסכם ביניהם. במקרה כזה, חתימה מתוך טעות אינה מחייבת את החותם. שהרי, הנימוק לפסק השולחן ערוך הוא (סמ"ע שם סק"ה):

כיון שלא חשש לקרותו, והוא סומך על הסופר. שכל הסומך על נאמנות של אחרים, הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר מי שיאמין על עצמו.

ואם כן, במקום שכותב השטר הטעה את החותם, אין החתימה מחייבת אותו.

נמצא, שההסכם הראשון שבין התובע לנציג הנתבעת הוא המחייב. אלא, שהנתבעת טענה, כאמור, שנציגה חרג מסמכותו, ואין ההסכם מחייב אותה.

בגמרא בבבא מציעא (עו.) מבואר, שאם בעל הבית שלח שליח שישכור לו פועלים, והשליח אמר לפועלים שכר שונה ממה שאישר בעל הבית, הרי שאם אמר השליח 'שכרכם עלי' חייב השליח לשלם את שכרם של הפועלים, וחוזר וגובה מבעל הבית את מה שהוא הסכים לשלם. אולם, אם אמר השליח 'שכרכם על בעל הבית', בעל הבית הוא שמשלם לפועלים, אלא שאינו משלם על פי הסיכום עם השליח, אלא על פי ההנאה שנהנה בעל הבית מעבודתם של הפועלים.

המשמעות של סוגיא זו לנדון דידן היא, ששכרו של התובע צריך להשתלם על ידי הנתבעת, אלא שזו אינה כבולה לשכר שסוכם בין נציגה ובין התובע, אלא על פי ההנאה שגרם התובע לנתבעת.

בית הדין קבע, שאין לומר שהנתבעת לא נהנתה מעבודתו של התובע, שהרי התובע עבד עם בעלי בתים, שאינם חברי העמותה, ויש לראות את הנתבעת, כאילו היא לקחה על עצמה לשלם על ההנאה שמספקים עובדיה לבעלי הבתים.

בית הדין קבע כי שכר של 3,000 ₪ בחודש בעבור עבודה של 15 שעות בשבוע הוא שכר סביר, ואף נמוך, בהשוואה לשכר מרצים או ר"מים. ולכן הנתבעת צריכה לשלם את השכר בגין הזמן שעבד התובע.

ב. תשלום השכר עד תום שנת הלימודים

בית הדין קבע, כי היות שבין התובע לנתבעת אין למעשה הסכם שכר, וחייב התשלום מצד הנתבעת הוא מדין 'נהנה', הרי שברור שאין לשלם אלא בגין העבודה שנעשתה בפועל. לכן אין מקום לחייב את הנתבעת לשלם את שכרו מעבר לחודשים שהתובע עבד בהם בפועל.

מסיבה זו, לא מוטל על הנתבעת לשלם לתובע פיצויי פיטורין. שכן פיצויים אלו מוענקים רק לשכיר. אבל חיוב מדין נהנה דינו כקבלן, שאינו זכאי לפיצויי פיטורין, כיוון שאינו נחשב עובד של המעסיק.

ג. תשלום הפרשי הצמדה

נחלקו הפוסקים בדין הצמדה. בעל כנסת הגדולה (חושן משפט סימן עד, סעיפים טו-טז) סיכם את מחלוקת הפוסקים, וכתב: "עלתה הסכמת הרבים שעברו וגם עתה בזמננו לפשר בין הסוחרים". וכך כותב גם האבני נזר (חושן משפט סימן רג).

בית הדין קבע, בתורת פשרה, שעל הנתבעת לשלם הפרשי הצמדה בסך 4%.

שער לדין

תשלום שכר בהעדר הסכמה מראש

עד כה עסקנו בשאלה, כיצד נוצרת עסקת שכירות פועלים. את הגליונות הקרובים נקדיש לדין בשאלה, מה דינם של פרטים בעסקה שלא הותנה עליהם בפירוש. שאלה זו נוגעת לעצם שכרו של הפועל, אבל גם לכל התנאים הנלווים – שעות עבודה, מזונות, תנאים סוציאליים וכן הלאה.

טרם שנעסוק בפרטי דין זה נשאל: האם בכלל חייב בעל הבית לשלם שכר, כאשר אדם עבד בשדהו שלא על פי בקשת בעל הבית?

הגמרא בבבא מציעא (קא.) דנה במי שירד לשדה חברו בלא רשות הבעלים ונטעה או עשה בה בניין. הגמרא אומרת, שאם מדובר בשדה העשויה ליטע, 'אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה'. ואילו בשדה שאינה עשויה ליטע, 'ידו על התחתונה'. ומוסיפה הגמ' שאם ניכר ממעשיו של בעל השדה שהוא מרוצה ממעשי הפועל, 'ידו על העליונה'.

פירוש ידו על התחתונה

במקרה שבו 'ידו על התחתונה' פירשו הראשונים שאין הפועל מקבל יותר מאשר 'הוצאה שיעור שבח', כלומר: נותנים לפועל את הוצאותיו אך לא יותר מהשבח שהשביח בו את הקרקע.

אולם, לגבי המקרה של הנוטע שבו 'ידו על העליונה' מצאנו מחלוקת: לדעת בעל המאור (נח: מדפי הרי"ף) הכוונה שמשלמים ליורד כפי שמשלמים לפועל שניתן לסמוך עליו שיעשה את העבודה בעצמו. שכר זה גבוה יותר מאשר שכרו של פועל שצריך להשגיח עליו כל הזמן. במקרה של היורד, הרי עשה שלא מדעת בעל הבית, ולכן בעל הבית לא היה צריך להשגיח עליו, וממילא משלמים לו את השכר הגבוה יותר. אולם בכל מקרה אין משלמים ליורד יותר מאשר השבח שהשביח את הקרקע.

לעומת זאת, מדברי הרמב"ן (במלחמות שם) משתמע, שגם אם ההוצאה יתרה על השבח, היורד יטול את כל ההוצאה. הסברא היא, כי בשדה העשויה ליטע גם בעל הבית היה נוטע את השדה, ואילו הוא היה מעסיק פועלים, בוודאי שהיה צריך לשלם להם את הוצאתם, גם אם היא יתרה על השבח.

מה בין היורד ברשות לירוד שלא ברשות

לפי הרמב"ן נראה, שלמעשה, דין היורד שלא ברשות לשדה העשויה ליטע זהה לדין היורד ברשות. שכן, בשדה העשויה ליטע, אומדים את דעתו של בעל השדה שהוא מוכן לשלם לכל מי שיטע את השדה. מסיבה זו, גם אם ההוצאה יתרה על השבח, משלם בעל הבית את מלוא ההוצאה.

לעומת זאת, לפי בעל המאור נראה שיש הבחנה בין יורד שלא ברשות לבין יורד ברשות אפילו בשדה העשויה ליטע. שכן, לראשון אין משלמים יותר מאשר השבח, ואילו ליורד ברשות ישלמו בוודאי את כל הוצאותיו.

הבחנה דומה לזו של בעל המאור ניתן למצוא גם בדברי הרמב"ם (הלכות גזילה פרק י):

הלכה ד: היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו ליטעה, ונוטל מבעל השדה. ואם אינה עשויה ליטע, שמין לו וידו על התחתונה... **הלכה ז:** היורד לשדה חבירו ברשות אפילו נטע שדה שאינה עשויה ליטע שמין לו וידו על העליונה, שאם היתה ההוצאה יתירה על השבח נוטל ההוצאה ואם השבח יתר על ההוצאה נוטל השבח, ובעל בנכסי אשתו והשותף בשדה שיש לו חלק בה כיוור ברשות הן ושמין להם וידם על העליונה. **הלכה ח:** היורד לשדה חבירו שלא ברשות ונטע או בנה ואחר כך בא בעל השדה והשלים הבנין או ששמר הנטיעות וכיוצא באלו הדברים שמראין שדעתו נוטה למה שעשה זה וברצונו בא הדבר, שמין לו וידו על העליונה.

בהלכה ד, העוסקת ביורד לשדה שלא ברשות, כתב הרמב"ם שאומדים כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו ליטעה, וזה שכרו של היורד. לעומת זאת, בהלכה ז העוסקת ביורד ברשות, מבואר שיידו על העליונה'. מדברי הרמב"ם בהלכה ח משתמע, ששיעור ידו על העליונה' הוא יותר מאשר 'כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו ליטעה'. הרי שגם אצל הרמב"ם ישנה הבחנה בין מי שירד לשדה שלא ברשות, ובין מי שירד ברשות.

בפשטות, הבחנה זו שעושים בעל המאור והרמב"ם משמעה, שהיורד שלא ברשות נוטל שכר על ההנאה שגרם לבעל הבית, ולכן שכרו מוגבל על ידי השבח שהשביח השדה, ואילו היורד ברשות, שכרו אינו נובע באופן מהותי מההנאה שגרם לבעל הבית, אם כי הוא מושפע ממנה, כפי שיתבאר להלן.

טרם שנמשיך לעסוק בדינו של היורד ברשות, נעיר עוד בענייניו של היורד שלא ברשות. הראשונים נחלקו, מה הדין כאשר בעל הבית אומר שאינו מעוניין בעבודתו של הפועל לאחר שזו נעשתה, ודורש מהפועל להחזיר את המצב לקדמותו. כאשר מדובר בשדה שאינה עשויה ליטע, מסכימים הראשונים שרשאי בעל הבית לומר לפועל 'טול עציך ואבניך', ולא לשלם לו דבר. אולם, בשדה העשויה ליטע, נחלקו הראשונים. לדעת הרמב"ן וסיעתו, בשדה העשויה ליטע אין בעל הבית רשאי לומר לפועל 'טול עציך ואבניך'. ואילו לדעת הרא"ש, רשאי בעל הבית לומר לפועל שאינו מעוניין בעבודתו גם בשדה העשויה ליטע. בפשטות, הבית יוסף (חושן משפט סימן שעה סוף סעיף א) הכריע כדעת הרא"ש.

נתיבות המשפט (סימן שעה סק"ב) כתב, שאם אדם צבע את בגד חברו באופן שאי אפשר להוריד את הצבע, יהיה בעל הבגד חייב לשלם לו, אף אם בעל הבגד יטען שהוא מעדיף שהבגד לא יהיה צבוע ולא יצטרך לשלם. מדבריו עולה, שהוא הבין כי גם לדעת הרא"ש, אף שבעל הבית רשאי לדרוש מהפועל להחזיר את המצב לקדמותו, כל עוד המצב אינו חוזר לקדמותו, בעל הבית חייב לשלם על ההנאה, אף אם אינו מעוניין בה.

לעומת זאת, החזון איש (חידושים לבבא מציעא קא.) דן במי שקצר את שדה חברו העומדת להיקצר, וכעת הוא תובע תשלום על הקצירה. החזון איש כותב, שאין אפשרות להכריח אדם לקבל הנאה בעל כרחו ולשלם עליה, ולכן הוא סבור שאם בעל הבית יישבע שלא היה מעוניין להעסיק פועל כדי לקצור את השדה, יהיה נאמן.

מחלוקת נתיבות המשפט והחזון איש קשורה גם היא לשאלה העקרונית שהצגנו – האם שכרו של היורד שלא ברשות נובע מכך שכשיש אומדנא שבעל הבית מעוניין בעבודה, הוא בעצם נחשב כיורד ברשות, או ששכרו של היורד שלא ברשות נובע רק מעצם העובדה שההנה את בעל הבית, בלא קשר להסכמה מראש. ברור שנתיבות המשפט סובר כמו האפשרות השנייה, ולכן אפשר שאדם יתחייב לשלם עבור עבודה, כאשר ברור שהוא לא רוצה בה. אולם, את החזון איש אפשר להסביר גם אליבא דהאפשרות הראשונה וגם אליבא דהשנייה, כי החזון איש מחדש, שאין אפשרות לאכוף על אדם הנאה, כאשר הוא אינו מעוניין בכך.

עת לדון

נסיעה במהירות מופרזת

הרב עקיבא כהנא

בגליון זה נדון בהיבט אחד של תופעה כאובה בארצנו - תאונות דרכים. הנושא שיעסיק אותנו הוא, המשמעות של הגבלת מהירות הנסיעה בכביש, והתייחסות ההלכה לכך, בהקשר של דיני נזיקין. אדם נוהג ברכב ומתנגש ברכב אחר או בהולך רגל. לשני הצדדים נגרם נזק. האם יש הבדל אם אחד הצדדים נסע במהירות הגבוהה מן המהירות המותרת? המשנה בבבא קמא (לא:) אומרת:

זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה - פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך. היה בעל הקורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה חבית בקורה - פטור בעל הקורה. ואם עמד, בעל קורה חייב. ואם אמר לבעל חבית עמוד פטור. היה בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון נשברה חבית בקורה חייב ואם עמד בעל חבית פטור ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב.

המקרה הנדון במשנה הוא, ששני אנשים הלכו בדרך והתנגשו זה בזה, והדבר גרם נזק לאחד מהם - לבעל החבית. השאלה היא, האם ישנו אשם בנזק, ואם כן, מיהו האשם? העקרון שאותו מציגה המשנה הוא, שכיוון שגם לבעל החבית וגם לבעל הקורה יש רשות להלך ברשות הרבים, אם פגעו אחד בשני בתאונה חזיתית פטור בעל הקורה על נזק בעל החבית. וכן אם בעל הקורה ראשון ובעל החבית הולך אחריו ונשברה החבית בקורה פטור בעל הקורה, כיוון שלשניהם יש רשות להלך ובעל החבית הוא שהתנגש בקורה, ולכן האחריות על בעל החבית. אך במקרה שבעל הקורה הוא שהתנגש בבעל החבית בעל הקורה חייב, אלא אם כן בעל החבית נעמד שלא כדין, כגון ש'עמד לפוש', שאז עמידתו איננה ברשות, נמצא שבעל החבית הוא האשם בנזק ובעל הקורה פטור. נמצא, שכאשר שני הצדדים נחשבים 'הולכים ברשות', אף אם נזק כתוצאה מן ההתנגשות, לא יהיה חיוב תשלומים על המזיק. אולם, אם אחד מהם עשה 'שלא ברשות', כגון שעמד במקום שצריכים ללכת, הרי הוא האשם בנזק.

עד כאן דנו במקרה שבו אחד הצדדים נסע 'ברשות', והשני 'שלא ברשות'. אולם מה קורה כאשר שניהם נוסעים 'שלא ברשות'? הגמרא (בבא קמא מח:) אומרת:

שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, הזיקו זה את זה - חייבין, הוזקו זה בזה - פטורין; טעמא דשניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, אבל אחד ברשות ואחד שלא ברשות, דברשות - פטור, שלא ברשות - חייב. דהיינו, שבמקום שמעמדם של שני הצדדים שווה - שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות - הגמרא מחלקת בין 'הזיקו' לבין 'הוזקו'. מהו ההבדל בין הזיקו להוזקו? הרמ"ה (טור חושן משפט סימן שעח) מסביר, שאם שני הצדדים נפגעו זה 'הוזקו' ופטורים. אולם, אם רק אחד הצדדים הזיק לשני, הרי זה 'הזיקו' וחייב. דברי הרמ"ה מבוססים על שיטת רש"י, שכאשר שני הצדדים עשו מעשה בידים זה נחשב 'הזיקו', שאז חייב המזיק בין שהזיק בין בכוונה ובין שהזיק שלא בכוונה. לעומת זאת, כאשר שני הצדדים ניזוקו בלא לעשות מעשה זה נחשב 'הוזקו', ויש לחייב רק כאשר נעשה בכוונה.

לעומת זאת, הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פרק ו) כתב:

הלכה א: המזיק ממון חבירו חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס הרי הוא כמזיד. כיצד, נפל מן הגג ושבר את הכלים או שנתקל כשהוא מהלך ונפל על הכלי ושברו חייב נזק שלם, שני ומכה בהמה ישלמנה ולא חלק הכתוב בין שוגג למזיד. **הלכה ג:** במה דברים אמורים ברשות הניזק אבל ברשות המזיק אינו חייב לשלם אלא אם הזיק בזדון אבל בשגגה או באונס פטור, וכן אם היו שניהן ברשות או שניהן שלא ברשות והזיק אחד מהן ממון חבירו שלא בכוונה פטור.

המגיד משנה הסביר שהרמב"ם הבין, שהחילוק בין 'הזיק' ל'הוזק' הוא בכוונה - שאם אדם הזיק בכוונה, הרי זה 'הזיק' וחייב, אבל אם הזיק שלא בכוונה הרי זה 'הוזק' ופטור. ונשליך לנידון שלנו, שאם אכן שניהם נסעו שלא בהיתר, לשיטת רש"י יהיה חילוק בין עשה מעשה או היה פסיבי בהיזק, ואם כן כשהרכב פגע ברכב שלפניו, והזיק אותו, מוגדר כ'הזיק' וחייב. ואילו לרמב"ם החילוק הוא בכוונה ואם לא התכוין להזיק פטור. דעת השו"ע (חושן משפט סימן שעה) עמומה. הגר"א הבין שהמחבר פסק כרמב"ם, והפרישה הבין, שהוא פסק כרש"י והרמ"ה.

כיצד מוגדר 'ברשות' ו'שלא ברשות'

ישנן דעות בקרב הפוסקים, שהגדרת 'רשות' תלויה בחוק. אני רוצה להציע עמדה שונה. התוספות (בבא קמא מח: ד"ה שניהם) דנים בשאלה, מדוע כאשר אחד הלך ברשות והשני שלא ברשות, זה שהלך שלא ברשות חייב. התוספות מסבירים, שביסודו של דבר, לא ההליכה 'ברשות' היא העיקר, אלא השאלה האם אדם הלך באופן שהשני יכול היה יכול לצפות שילך כך. דהיינו, שכאשר אדם הולך שלא ברשות, הוא הולך בצורה חריגה מהמצופה, ולכן הוא אשם כשהוא גורם נזקים לאחרים, ואחרים אינם אשמים בנזק שהם גורמים לו.

נמצא, שהשאלה אם אדם הולך ברשות או לא, היא בעקרון תלויה בשאלה עד כמה מעשיו צפויים. לפי זה, בענייננו, לא חשוב מה החוק אומר, אלא חשוב מה מקובל בכביש. יתכן שיש מקום לומר, שאם אדם נוסע במהירות הגבוהה מעל המהירות המותרת, אך מקובלת באותו כביש, אין זה נחשב 'הולך שלא ברשות'. אמנם, יש לתלות סברא זו במחלוקת ראשונים, הגמרא (לב). אומרת, שאם אדם רץ ביום שישי לפני שבת הוא לא נחשב כרץ שאינו ברשות, אלא רץ ברשות. זאת בגלל שאנשים ממהרים לפני שבת לגמור עסקיהם. עם זאת, הרמ"א (סימן שעה סעיף ח) פסק, שגם בערב שבת, אם רץ לצרכים אחרים חייב, כיון שאינו נחשב כרץ ברשות. מדבריו נראה, שאף שבערב שבת, אדם שאינו רץ צריך להזהר כיון שאנשים רצים, **וידוע להולך** שיהיו אנשים שרצים, למרות זאת אדם שרץ שלא על פי הרשות פטור, ומשמע שהרשות היא רשות פורמלית. אמנם שיטת הרמב"ם (לפי ביאור הסמ"ע שם סק"א) שגם אם רץ לעסקיו סתם נחשב רץ ברשות, וזאת בגלל שכולם רצים ביום שישי ומי שאינו רץ צריך להזהר מפני האנשים שרצים אז.

נמצא, שהשאלה אם לומר שאדם שנהג במהירות מקובלת, אך גבוהה מזו שהחוק מאפשר, נחשב כהולך 'שלא ברשות' תהיה תלויה במחלוקת הרמ"א והרמב"ם, לכל הפחות, אף אם נאמר שברור שנהיגה במהירות גבוהה מהמהירות המותרת, היא בהגדרתה נהיגה במהירות מסוכנת.

כמובן, דיון זה הוא בשאלת חיוב התשלומים. בוודאי שראוי לשמור על המהירות המותרת על פי החוק, ולו רק בתורת 'ספק סכנה'.